

Nərmin QULİYEVA,
Milli Aviasiya Akademiyasının
Hüquq kafedrasının magistrantı
narmin.guliyeva2000@gmail.com

CİNAYƏTKARLIĞIN QARŞISININ ALINMASININ HÜQUQİ ƏSASLARI

Açar sözləri: cinayətkarlıq, cinayətkarlığın səbəbləri, səbəb və şərait, hüquqi əsaslar, hüquqi tənzim, hüquqi tədbirlər.

Keywords: crime, causes of crime, reasons and conditions, legal basis, legal regulation, legal activities.

Ключевые слова: преступность, причины преступности, причины и условия, правовые основы, правовое регулирование, правовые мероприятия.

Hüquqi mənada cinayət törədənin yaxalanması ilə əlaqədar müəyyən şərtlər daxilində yol verilən tədbirlər cinayət sayılmır. Cinayətkarın yaxalanması ədalət mühakiməsi orqanları qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə kömək edir, oğurlanmış əmlakın qaytarılmasını, vurulmuş zərərin ödənilməsinə təmin edir. Cinayət törədənin yaxalanması, onun yenidən törədə biləcəyi cinayətlərin qarşısını alır. Qeyd edilən cəhətlər bu institutun əhəmiyyətini göstərir [1.305].

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarlığın qarşısının alınmasında bütün hüquq sahələrini tənzimləyən hüquq normaları böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əzim Piriyev qeyd edir ki, cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsasını ən çox Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin maddələri təşkil edir. Məcəllənin bir sıra maddələrinin sanksiyalarında bir neçə cəza növünün verilməsi və ya tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi kriminogen amillərə böyük profilaktik təsir göstərir. Bundan əlavə cəza cəza-icra qanunvericiliyinin cəzaçəkmə yerlərindən azad etmə qaydası, azadlığa buraxılanların əmək və məişətinin düzəlməsi, onlar üzərində nəzarətin apa-

rılması qaydalarını tənzimləyən normalar cinayətlərin qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarını təşkil edir [2.136].

Ali qanunumuz Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarına aid normalar mövcuddur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində profilaktik tədbirlərin hüquqi təminatı kimi "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir" kimi göstərilir [3.7].

Konstitusiyanın 13-cü maddəsində göstərilir ki, mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeləri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilə bilməz.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarından biri də Konstitusiyanın 15-ci maddəsində göstərilən "Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol vermir" adlı normadır.

Belə normalar Konstitusiyada yetərincədir. Sadaladıqlarımızdan əlavə Konstitusiyanın 25-ci maddəsində "İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır", 33-cü maddəyə uyğun olaraq "Qanunla müəyyən edilmiş hallar və məhkəmə qərarı istisna olmaqla mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz", 46-cı maddədə isə qeyd olunur ki, "şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz, heç kəs insan ləyaqətini alçaldan

rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz" [3, 13].

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarından biri də Konstitusiyanın 63-cü maddəsinin birinci bəndidir: "Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır".

Əzim Piriyev cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarından biri kimi Konstitusiyanın 67-ci maddəsində qeyd edilən "Səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində ittiham etdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir" normasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır [2.136].

Cinayətlərin qarşısının alınmasının hüquqi əsasları ilə bağlı görkəmli kriminalist alim F.Y.Səməndərovun mövqeyi nisbətən fərqlidir. O yazır: cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi tənziimi-dövlətin və onun orqanlarının hüquqi norma yaratma fəaliyyəti olub, Qanunda və normativ aktlarda cinayətkarlığın qarşısının alınmasının məqsəd və vəzifələrini, belə fəaliyyəti həyata keçirən subyektlərin dairəsi, səlahiyyətini, işin əsas metod və formalarını müəyyən edir.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasını iqtisadiyyatın, siyasətin, ideologiyanın, mədəniyyətin və məişətin elə inkişafını nəzərdə tutur ki, bunlar cinayətkarlığın səbəb və şəraiti kimi təzahür edə bilən ictimai həyatın neqativ tərəflərinin təsirini zəifləməyə, neytrallaşdırmağa və aradan qaldırmağa kömək edir. İctimai həyatın belə təşkili müvafiq hüquqi tənziimlə təmin edilməlidir [4.132].

Prof. F.Y.Səməndərov qeyd edir ki, hüquqi tənziimin mahiyyəti onunla bağlıdır ki, hüquq normaları sosial faydalı davranışı stimullaşdırır, şəxsiyyətin həyat fəaliyyətinin formalaşmasına neqativ təsir göstərən amillərinə əks təsir göstərir. Beləliklə, cinayətkarlığın qarşısının alınmasına yönələn fəaliyyətin optimal həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Bununla yanaşı hüquqi akt cinayətkarlığın qarşısının alınması tədbirləri və vəzifələrini, qaydalarını, onun müxtəlif subyektlərinin funksiyalarını, bunlar arasında qarşılıqlı əla-

qənin forma və metodlarının həyata keçirilməsini müəyyən edir. Qanunlar və digər normativ aktlar belə vəzifələri yerinə yetirməli olan səlahiyyətli şəxslərin, cinayətkarlığın qarşısını almaq sahəsinə düşən vətəndaşların şəxsi və əmlak hüquqlarının, vətəndaşların, idarə və təşkilatların qanuni mənafələrinin gözlənilməsi sahəsində məsuliyyəti təmin edir. Hüquq cəmiyyətin həyatında özünün tənziimedici rolu ilə ya kriminogen amilləri neytrallaşdırır, ya da onların hərəkətinə mane olur. Hüquq cinayətkarlığın iqtisadi, sosial-mədəni səbəb və şəraitini aradan qaldıra bilər, onun meydana gəlməsinə əks təsir göstərə, onları blokadaya ala bilər [4.133].

Belə hüquqi tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün qanun yaradıcılığı yaxşılaşdırılır və möhkəmləndirilir, qanunların, normativ aktların dönmədən düzgün icrasına nail olunur, qanunların düzgün icrasını təmin edən mexanizm yaradılır.

F.Y.Səməndərov cinayətkarlığın qarşısının alınmasına yönələn hüquqi tədbirlərin iki əsas istiqamətini fərqləndirir. Birinci istiqamət - "maddi" xarakterli istiqamətdir. Bu istiqamət üzrə hüquqi tədbirlərin köməyi ilə birbaşa xarici aləmin kriminogen amillərinə, yaxud da bilavasitə kriminogen davranışın determinantlarına, onları neytrallaşdırmaq, yaxud da təsirini zəiflətmək məqsədilə təsir göstərilir.

İkinci istiqamət - "prosessual" xarakterlidir. Bu istiqamət üzrə cinayətkarlığın qarşısını alan subyektlərin - vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların hüquq və vəzifələrini təsbit etməklə, profilaktikanın məzmun və qaydalarını aydınlaşdırmaqla onlar tərəfindən profilaktik tədbirlər həyata keçirilir [4.135].

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarlığın qarşısının alınması cinayətkarlığın səbəb və şəraitinin aradan qaldırılmasına, zəifləməsinə və neytrallaşmasına yönələn dövlət və ictimai tədbirlər sistemidir.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasının səmərəliliyi, ilk növbədə, onu doğuran səbəblərin və şəraitlərin düzgün müəyyən edilməsindən asılıdır. Onun qarşısının alınması dedikdə, abstrakt mövcud olan bir təzahürün deyil, konkret səbəblər və şəraitlə şərtlənən sosial fenomenin xəbərdarlığı başa düşülür. Bununla əlaqədar qeyd etmək la-

zımdır ki, cinayətkarlığın qarşısının alınması məhz həmin səbəblərin və şəraitin aradan qaldırılması kimi qiymətləndirilməlidir. Kriminologiya elmində haqlı olaraq təsdiq edilir ki, "cinayətkarlığın xəbərdarlığı onun səbəblərinin və şəraitinin aradan qaldırılmasına, zəifləndirilməsinə və ya neytrallaşdırılmasına yönələn dövlət və ictimai tədbirlərin çoxsəviyyəli sistemidir" [5.198].

Cinayətlərin qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarına yanaşmada hüquqşünas alimlər arasında fikir ayrılığının olmasına baxmayaraq, onlar cinayətkarlığın səbəb və şəraiti barədə eyni mövqedən çıxış edirlər.

Ç.F.Mustafayev haqlı olaraq qeyd edir ki, cinayətkarlığın bir ictimai-təhlükəli sosial təzahür kimi mahiyyətinin tədqiqi prosesində onu doğuran səbəblərin və şəraitin müəyyən edilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir.

Məlumdur ki, cinayətkarlıq törədilmiş cinayətlərin məcmusu olduğundan, onu bir sosial fenomen kimi şərtləndirən səbəblər və şərait məhz bu sistemə daxil olan ayrı-ayrı cinayətlərin determinantları ilə birbaşa əlaqəlidir. Odur ki, konkret cinayətin səbəbi və şəraiti müəyyən edilmədən, bütövlükdə cinayətkarlığın səbəbləri və şəraiti haqqında obyektiv gerçəkliyi əks etdirən nəticəni əldə etmək mümkün deyil [6.75].

Cinayətkarlığın qarşısının alınması məsələsindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, "xəbərdarlıq" anlayışına kriminoloji ədəbiyyatda münasibət birmənalı deyildir. Belə ki, bəzi mütəxəssislər hesab edirlər ki, cinayətkarlığın "xəbərdarlığı", "profilaktikası", "privensiyası" kimi anlayışlar qeyd olunan təzahürün qarşısının alınmasının

müxtəlif şəraitləri və istiqamətləri ilə əlaqədar olduğundan, bir-birindən fərqlənir. Bununla yanaşı, "cinayətkarlığın xəbərdarlığı" anlayışını uğurlu hesab etməyənlər də vardır. Onlar öz mövqelərini əsaslandırmaq üçün qeyd edirlər ki, cinayətkarlığı xəbərdar etmək olmaz, onu məhdudlaşdırmaq, azaltmaq və ya ləğv etmək mümkündür. Bu mütəxəssislər həmçinin hesab edirlər ki, real mövcud olmayan cinayətkarlığı deyil, onun konkret təzahürləri olan cinayətləri xəbərdar etmək olar.

Cinayətkarlığın qarşısının alınması sahəsində ədliyyə orqanları bir sıra profilaktik tədbirlər hazırlamışdır:

- qanunvericiliyi təkmilləşdirmək və qanun yaradıcılığı fəaliyyətində qanunvericiliyin sistemə salınması və kodifikasiyasında iştirak etmək, onu ictimai inkişafın müasir istiqamətinə uyğunlaşdırmaq və s. fəaliyyəti həyata keçirmək;
 - qüvvədə olan qanunvericiliyin effektivliyini öyrənmək;
 - ölkə miqyasında vahid hüquqi informasiya sistemi yaradılması üzrə fəaliyyət göstərmək;
 - hüquqi təbliğata metodik rəhbərlik etmək, onun mühüm istiqamətlərini müəyyən etmək, təbliğatın effektiv vasitələrini və metodlarını işləyib hazırlamaq;
 - ədliyyə orqanlarının profilaktik əhəmiyyəti olan funksiyasına, həm də təhsil müəssisələrində hüquqi təhsilin təşkilat-metodik təminatı aiddir.
- Hazırda cinayətlərin qarşısının alınması istiqamətində müəyyən addımlar atılmaqdadır: hüquq-mühafizə orqanlarında struktur dəyişiklikləri aparılır, cinayətkarlığa qarşı mübarizəni gücləndirmək məqsədilə yeni qurumlar formalaşdırılır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı, "Hüquq Yayın Evi, 2018
2. Piriyev Əzim. Kriminologiya. "Bakı Biznes Universiteti" nəş. Bakı, 1999
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. "Hüquq Yayın Evi", 2021
4. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Dərs vəsaiti. "Digesta" nəş. Bakı, 2012
5. Исмаилов И.А. Преступность и уголовная политика Баку, 1990
6. Çingiz Mustafayev. Kriminologiya. Dərslük. "Xəzər Universiteti" nəş. Bakı, 2015
7. Криминология. Под ред.Ф.К.Зиннурова. Учебник. Казань, 2019.

Narmin Guliyeva

Legal grounds for crime prevention

The article considers the legal grounds for the prevention of crime. In particular, the article notes that the greatest importance in the prevention of crime is the legal norms that regulate all branches of law.

Together with that, it is specified that the legal basis for the prevention of crime together with the norms of the articles of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan are the norms of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

The article analyzes in a comparative order the positions of different scholars on the legal basis of crime prevention.

Нармин Гулиева

Правовые основы предупреждения преступности

В статье рассматриваются правовые основы предупреждения преступности. В частности, в статье отмечается, что большое значение в предупреждении преступности представляют правовые нормы, регулирующие все отрасли права.

Вместе с тем, указывается, что правовую основу предупреждения преступности вместе с нормами статей Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики составляют нормы Конституции АР.

В статье в сравнительном порядке проанализированы позиции различных ученых по правовым основам предупреждения преступности.